

HET BÄTZ-ORGEL IN DE LUTHERSE KERK TE AMERSFOORT

JAAP JAN STEENSMA & PETER VAN DIJK

Op 25 november 2016 werd het Bätz/Witte-orgel van de Amersfoortse Lutherse Kerk weer in gebruik genomen na een algehele restauratie door Flentrop Orgelbouw. Jaap Jan Steensma onderzocht in 2013 – in de periode dat hij als organist aan deze kerk verbonden was – de geschiedenis van het instrument en beschreef daarbij ook de toen deplorabele staat waarin het verkeerde. Zijn rapport vormde het startsein voor een restauratiecampagne. Er werd een Stichting tot Behoud van het Bätz-orgel in de Lutherse Kerk te Amersfoort opgericht. Deze wist de benodigde gelden te verwerven en coördineerde, onder de voortvarende leiding van George Onderdelinden, het gehele project. Peter van Dijk werd als orgeladviseur aangetrokken; hij stelde, in nauw overleg met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (Wim Diepenhorst) en Jaap Jan Steensma, een herstelplan op. De restauratie kon worden uitgevoerd in 2016, het jaar waarin het orgel zijn tweehonderdvijftigste verjaardag vierde. In dit artikel beschrijft Jaap Jan Steensma de orgelgeschiedenis (deel 1), Peter van Dijk geeft een overzicht van de restauratie (deel 2).

DEEL 1: HISTORIE^[1]

Het stadsbestuur van Amersfoort had de lutheranen in 1686 de vermoedelijk uit de veertiende eeuw stammende Heilige Geestkapel in de Langestraat in gebruik gegeven.^[2] De plaatselijke kerkgemeenschap werd in een luthers tijdschrift uit 1763 omschreven als een 'kleine en geringe gemeente'.^[3] Nadat de lutheranen het gebouw hebben betrokken, ondergaat het pand nog enige meer of minder ingrijpende gedaanteverwisselingen. Het orgel wordt geplaatst in 1766, en in 1837 maakt de toren plaats voor een neo-classicistische gevel naar een ontwerp van stadsarchitect Ruijtenberg.^[4] Schade na een overstroming van de rivier Eem (1855) leidt tot plaatsing van een nieu-

we achtergevel. Twintigste-eeuwse kerkrestauraties vinden plaats in 1928, 1948 en 1986. In 2012 wordt in verband met vernieuwing van de consistorie en plaatsing van een toilet de oude grenenhouten trap naar het orgel vervangen door een in tegengestelde richting geplaatst exemplaar.

ZICHT OP EEN ORGEL

Op 6 oktober 1764 overlijdt in Utrecht de (naar later bleek) welgestelde lutheraan Hendrik Christiaan van Hamel, die onder meer beschikte over beleggingen. Eén van de erfgenamen, zwager Rudolph Kemper – luthers predikant in Zutphen en vervolgens te Gouda – haast zich naar de notaris om protest aan te tekenen: zolang onbekend is wat de erfenis inhoudt, kan die niet worden aanvaard. Als later blijkt dat erfgenamen zich over schulden geen zorgen hoeven te maken, zet hij zich in voor de afwikkeling van verschillende testamentaire aangelegenheden.^[5]

In zijn testament had Van Hamel laten vastleggen dat de kleine lutherse gemeenten in Arnhem, Nijmegen en Zutphen obligaties van 1.000 gulden zouden krijgen om met de rente het onderhoud van de orgels te financieren.^[6] Rudolph Kemper herinnerde de Zutphenaren aan zijn verwantschap met Van Hamel en 'feliciteerde de Zutphense

[5] HUA: Protest d.d. 9/10/1764, 34-4, U184a026, 220; HUA: Akte van Acceptatie d.d. 12/10/1764, 34-4, U184a026, 221.

[6] HUA: Testament Van Hamel d.d. 5/3/1762, 34-4, U184a025, 159-1.

[1] Voor het onderzoek zijn de volgende archieven geraadpleegd, en in het vervolg afgekort als:

Lutherse Gemeente Amersfoort: Archief Eemland, Amersfoort. Toegang 0170. Hierna: NL-AmfAE 0170, inv.nr. (inventarisnummer) ##. Het Utrechts Archief. Hierna: HUA, met toegangsnr. en inv.nr. Evangelisch-Lutherse Gemeente te Amsterdam: Stadsarchief Amsterdam. Toegang 213. Hierna: SA 213, inv.nr. ##. Rijksdienst Cultureel Erfgoed, Orgelarchief, inv.nr. 46: Amersfoort, Lutherse Kerk. Hierna: RCE46. Universiteitsbibliotheek Utrecht, Bijzondere Collecties; archieven Bätz-Witte, Maarten Albert Vente en Fama & Raadgever. Hierna: Bätz-archief, Vente-archief en F&R-archief (inv.nr. 104).

[2] Ellen Palmboom, 'Kerkgeschiedenis', in: I. Jacobs (red.), "Bruit d'Eem": geschiedenis van Amersfoort (Utrecht 2009) 174.

[3] *Maandelijksche Nederlandsche Mercurius* 1763, 85.

[4] Ingebruiknamebericht in *Boekzaal der Geleerde Waerelt* 1838, 395-396.

Foto: Jan Smelik